

Veszélyeztetett nyelv – veszélyeztetett irodalom

Johanna Domokos: Endangered Literature. Essays on Translingualism, Interculturality, and Vulnerability. Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary. L'Harmattan Publishing. Bp. 2018. 196 old.

2019-et az őshonos nyelvek évének nyilvánította az ENSZ. Egy 2016-ban készült felmérés szerint a világon beszélt mintegy 6700 nyelvnek a 40 százalékát a kihalás veszélye fenyegeti. Az uráli nyelvek például, a magyar, a finn és az észti kivételével, mind veszélyeztetettek. Különösen időszerű ebben a kontextusban Domokos Johanna irodalomkutató, író és műfordító legújabb, angol nyelvű esszéjének, amelynek témája a veszélyeztetett irodalmak.

Mielőtt rátérnék a könyv bemutatására, abból a tényből indulnék ki, hogy a homogén, egynyelvű és egykultúrájú társadalom fikció. Valamennyi ország multietnikus és multikulturális, és nemzeti vagy etnikai identitásunk is egy ilyen multikulturális kontextusban értelmezendő. A multikulturális irodalomnak igen fontos szerepe van egy társadalom kulturális sokféleségének és transzkulturális egyensúlyának biztosításában. Valamennyi kisebbségi helyzetű uráli irodalom többnyelvű és multikulturális. Az irodalmaknak általában és a kisebbségi irodalmaknak különösképpen rendkívül nagy szerepük van a közösség önazonosságának erősítésében, valamint a szociális és pszichikai feszültségek kanalizálásában. Nem véletlen, hogy a nyelvi és irodalmi mozgalmak a kisebbségi népeknél szoros összefüggésben állnak kulturális kontinuitásuk biztosításával.

Kötete előszavában Domokos kiemeli, hogy a 21. század irodalmi mezejét erőteljesen meghatározza a különböző nyelvek és kultúrák kölcsönhatása eredményezte hibridizáció. Egyfelől megfigyelhető, hogy a nyelvek eltérő társadalmi státusa és presztízse miatt több ezer író kénytelen kisebbségi nyelven helyett valamelyik többségi nyelven vagy akár több nyelven alkotni. Ezekben a szövegekben több szinten tetten érhető a kódváltás, és gyakori téma a nyelv- és kultúrávesztés okozta nemzedékek közötti

különbség. A nyelveket hierarchikus és funkcionális szemszögből megközelítő ideológiák nagymértékben veszélyeztetik a 21. és utána következő századok irodalmi termésének nyelvi diverzitását. Másfelől minden korábbi időszaknál jelentősebben megnövekedett a bevándorló szerzők aránya. Ezeknek az íróknak kettős kihívással kell szembenéznük: egyrészt azzal, hogyan folytathatják munkájukat saját közösségük irodalmi hagyományait követve, másrészt azzal, hogy miképpen illeszkedhetnek be a számukra új irodalmi mezőbe.

Domokos kettős célt fogalmaz meg, amelyet kötetében szem előtt tart: egyik a különböző veszélyeztetett irodalmak (kiemelt helyen a számi) bemutatása, illetve egy olyan paradigma megalkotására tett kísérlet, amelynek értelmében nemcsak bizonyos nyelvek, hanem az azokon írt irodalmak is veszélyeztetettek lehetnek. A másik célja a többnyelvű és transzlingvális irodalmi művek témabeli, formai és stílusbeli jellemzőinek vizsgálata. Különös figyelmet szentel ebben a tekintetben a finn irodalmi mezőnek, amely egyre jobban törekszik leképezni a társadalom multikulturalitását azáltal, hogy a külsőnek imaginált különbözőséget beemeli és feloldja. Ezen mindenekelőtt a kisebbségi és migráns háttérű írók befogadását és támogatását érti, akiknek munkái kétségtelenül gazdagítják Finnország kulturális sokféleségét.

Domokos esszéjének négy nagy fejezetből áll, és mindenik több alfejezetre tagolódik. Az első címe *Az irodalom sérülékenysége*. Ebben a szerző hangsúlyozza, hogy amikor egy nyelv veszélyeztetett, az illető nyelvű irodalom is az. A fejezet alaptézise értelmében az etnolingvisztikai vitalitás összefüggésben áll az irodalmi sokszínűséggel, és fontos támogatója annak. Elgondolkodtató adatokat sorol

fel, mikor arról beszél, hogy a világ nyelveinek 95 százalékát az emberek mindössze 5 százaléka beszéli, emiatt az irodalmi mező nyelvi diverzitását súlyosan veszélyezteti e nyelvek fokozatos kihalása. A nyelvek veszélyeztettségi besorolása alapján az irodalmakat három csoportra osztja. Nagy irodalmaknak nevezi azokat, amelyek nyelvét több mint 100 millió ember beszéli anyanyelveként. Ezek erős és autonóm irodalmi mezővel rendelkeznek, és modern nemzetállamok többségi irodalmi mezejét alkotják. A második csoporthoz, amelyet kis (minor) irodalmaknak nevez Domokos, mintegy 200 nyelven alkotott irodalmak tartoznak. Ezek is rendelkeznek autonóm irodalmi mezővel, de gazdaságilag nem olyan kifizetődők, mint az első csoporthoz tartozó irodalmak. Jólal kevésbé fordítják őket más nyelvekre, és kevesebb fogyasztó is van. A harmadik csoportba sorolható veszélyeztetett irodalmaknak (amelyeket a világ nyelveinek 95 százalékán hoznak létre!) nincs stabil irodalmi mezejük, sőt, 'irodalom'-nak sokszor csak szűk összehasonlító szempontból nevezhetjük őket.

Egy nyelv veszélyeztetettségét az is mutatja, hogy milyen mértékben tud felmutatni esztétikai értékű alkotásokat, azaz mennyire gazdag az irodalma.

A veszélyeztetett irodalmat nem csupán az alapján határozhatjuk meg, ami materializálódott belőle (például írott vagy digitális formában), vagy ami lehetőségként hozzá tartozik (szóbeli ismeretek), hanem az alapján is, ami nem valósult meg.

Irodalmi produkción nemcsak az írást és a fordítást kell értenünk, hanem a nyomtatást, digitalizálást és az irodalmi művek dokumentálását is. Domokos hangsúlyozza, hogy a mai digitális korban mennyire fontos, hogy a nyelvek és irodalmaik szembe tudjanak nézni az új média kihívásaival. Ellenkező esetben veszélyeztetetté válik mind a nyelv, mind az irodalom – és a veszély jelenleg az irodalmi mezők mintegy 70-80 százalékát fenyegeti.

Feszültség áll fenn aközött is, hogy míg a könyvpiac globalizálódik, és egymástól nagyon távoli irodalmi világok kerülnek kapcsolatba egymással, egyre kevesebb fordítás születik kis vagy veszélyeztetett nyelvekről nagy nyelvekre.

Ugyanebben a fejezetben a szerző részletesen bemutatja a számi irodalmi mezőt, amely kiváló példája a többnyelvű, multilokális és transznacionális irodalomnak.

A kötet második fejezete az *Irodalmi ökológia és veszélyeztetettség* címet viseli. A kulturális interferencia ökológiájának általános ismertetésével indít, s az egymással érintkező kultúrák viszonyát négy kategóriába sorolja: plurikulturális, interkulturális, multikulturális és transzkulturális interferenciára. Jellemzőik bemutatása után elsősorban a számi irodalmból merített példákkal szemlélteti azokat.

Ugyanebben a fejezetben megvizsgálja a finn irodalmi mezőben a többnyelvű írás (*écriture multiculturelle*) jelenségét és annak növekvő arányát Finnország irodalmában. Jóllehet az északi országok s ezen belül Finnország nemzetépítése multikulturális alapon történt (gondoljunk csak a svéd nyelvű kultúra fontos szerepére Finnország történetében), a több nyelv és kultúra jelenlétét egyre kevésbé vették figyelembe a 20. században. A homogén nemzeti identitás építése a finn irodalomtörténet-írás hagyományában is tetten érhető, és csak a 20. század végén elkezdődött számbelileg jelentős bevándorlással együtt kezdtek felfigyelni a multikulturális narratívák jelentőségére.

A harmadik fejezet címe *Számi irodalom a nyelvi veszélyeztettség korában*. Rendkívül izgalmas témákat vizsgál ebben a szerző, elsőként a fordíthatatlanság kérdését Nils-Aslak Valkeapää műveiben. A finnországi számi író, képzőművész, énekes, színész és a számi közösség szószólója nemzetközi hírnévre is szert tett. *Nap, Édesapám* című munkájáért (amelyet több nyelvre lefordítottak, Domokos Johanna például magyarra) Északi Irodalmi Díjjal jutalmazták. A mű 571 verset, dokumentumfotókat, valamint a sámándobokon szereplő rajzokat tartalmaz, és célja nemzeti családi albumot nyújtani a számiknak. Valkeapää megtiltotta, hogy e munkájából két verset lefordítsanak, és pedig amiatt, hogy a bennük szereplő, rénszarvastenyésztéssel kapcsolatos terminológia annyira gazdag a számi nyelvben, hogy más nyelvekre átültethetetlen. Ugyanakkor azt is megtiltotta, hogy a fordításokban

közölkék az eredetiben szereplő, a számik hagyományos életmódját dokumentáló fényképeket. Domokos a fordíthatatlanság kérdését különböző szinteken tárgyalja. A szemiotikai szintű fordíthatatlanságról szóló alfejezetben például azt is boncolgatja, miképpen lépnek párbeszédbe a mű eredeti változatában a fotók a versekkel és a sámándobok jelrendszerével, s miként alkotnak egységes mitopoézist.

Valkeapää *Üdvözet Lappföldről* című munkájának narratív stratégiáit, valamint a szerző drámai munkásságának transzkulturalitását és transzlingualitását is elemzi Domokos ebben a fejezetben.

A kötet negyedik, utolsó fejezetében (*Az irodalmi transzlingualizmus témabeli, formai és stilisztikai aspektusai*) az irodalmi transzlingualizmus szövegbeli megvalósulására és annak poétikai szerepére összpontosít a szerző. Olyan írók munkáit vizsgálja, mint a négy nyelvű Anne Tardos vagy a tíz nyelvet használó Sabira Ståhlberg. Külön alfejezeteket

szentel a finn és svéd származású, Németországban élő Cia Rinne soknyelvű vizuális költészetének, a magyar születésű, Németországban élő Mora Terézia novellisztikájának és a finn–magyar Vály Sándor német nyelvű zenés performanszának. Közös valamennyi író munkájában, hogy amit egyesek nyelvi anarchiának neveznének benne, az valójában a transzlingualis írás lényege: megcáfolja az irodalom olvasójának elvárásait, szakít a nyelv szűk értelmezésével valamint a »komoly«, hagyományos írás műfajaival, és több nyelv határterületén mozog.

Domokos Johanna esszéketét mind elméleti megalapozottsága, mind konkrét példáinak gazdagsága és elemzéseinek mélysége miatt fontos műnek tartom a 21. századi irodalomkutatási diskurzusban. Jóllehet veszélyezettett finnugor irodalmi mezőkre összpontosít, megállapításai jóval tágabb értelemben is érvényesek.

Molnár Bodrogi Enikő

Abától Zoricáig

*J. Kovács Magda: Magyar–román, román–magyar összehasonlító keresztnévszótár
Dictionar maghiar-român, român-maghiar al numelor de botez.
Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Sepsiszentgyörgy 2018. 180 old.*

Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége fontos feladatának tekinti az anyanyelv művelésén túl magunk és kultúránk megismertetését a többségi társadalommal is. Éppen ezért az AESz kiadványai nem csupán a különböző szakterminológiák helyes használatához, fordításához, a magyar, illetve román megfelelők megtalálásához nyújt segítséget szótárai-val (vö. Fazakas Emese, Tódor Erika Mária [szerk.]: *Magyar–román oktatásterminológiai szótár*; Benő Attila, Fazakas Emese, Sárosi-Mardírosz Krisztina [szerk.]: *Román–magyar oktatásterminológiai szótár*; Benő Attila, Becze Orsolya, Erdély Judit, Nagy Zsuzsanna [szerk.]: *Magyar–román közigazgatási szótár*; Fazakas Emese [szerk.]: *Román–magyar*

közigazgatási szótár), hanem kulturális szótárak is napvilágot láttak, melyek az együtt élő népek közötti kulturális különbségeket, bizonyos kulturális elemeket hivatottak elmagyarázni, tudatosítani, ismertté tenni. Ezek a Balogh F. András által szerkesztett *Német–magyar kulturális szótár* vagy a Péntek János, Benő Attila szerkesztette *Magyar–román kulturális szótár*; illetve a Benő Attila által szerkesztett *Román–magyar kulturális szótár*.

Jól illeszkedik ide, bár első látásra akár a sorból kilógónak is vélhetnénk, a J. Kovács Magda szerkesztette, 2018-ban megjelent *Magyar–román, román–magyar összehasonlító keresztnévszótár* is. Elkészítésének elméleti alapja természetesen a